

Het geval Onfray

Psychoanalyse tussen polemiek en politiek

Mark Kinet

Versie met volledige literatuuropgave en notenapparaat van het gelijknamig artikel in *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 18^e jaargang, nummer 3 p 203-209.

*...if often he was wrong and, at times, absurd,
to us he is no more a person
now but a whole climate of opinion
under whom we conduct our different lives...
W.H. Auden¹*

Franse heisa en mediastorm

Reeds sinds de millenniumwende leeft er in Frankrijk rond de psychoanalyse heel wat heisa. Het begon met de algemene mobilisatie o.v.v. een eerste Staten Generaal van de Psychoanalyse die werd samengeroepen door René Major in juli 2000. Deze kreeg zijn vervolg n.a.v. de studie van INSERM over psychoanalytische, gedrags- en familietherapie (2003) waarin de superieure en uitzonderingspositie van de psychoanalyse tot grote gram van haar tenoren werd onderuitgehaald. Volgden controversiële wetsvoorstellen rond de erkenning van psychotherapie (amendementen Accoyer en Matei) en een eerste piek op de schaal van Richter n.a.v. het verschijnen van *'Le livre noir de la psychanalyse'* (2005) die werd beantwoord door *'Pourquoi tant de haine'* (2005) van Frankrijks *grande dame* van de psychoanalyse Elisabeth Roudinesco en door *'L'anti-Livre noir de la psychanalyse'* (2006) onder redactie van Jacques-Alain Miller². Naar aanleiding van *'Le crépuscule d'une idole. L'affabulation freudienne'*³ van Michel Onfray (2010a) laaide de intellectuele en mediastorm⁴ opnieuw hoog op. De Engels-Pakistaanse auteur Hanif Kureishi⁵ noemt een en ander in topkrant *Le Monde* 'een typisch Frans debat dat de buitenlandse intellectuelen fascineert'⁶.

¹ *In Memory of Sigmund Freud*, 1940

² schoonzoon (en beheerder van de intellectuele nalatenschap) van Jacques Lacan.

³ *'De schemering van een afgod. Het freudiaanse verzinsel'* in een allusie op het boek *'Afgodenschemering'* (1889) van Nietzsche waarin alle grote lijnen van zijn denken zijn terug te vinden.

⁴ Op radio, televisie, in de kranten en op de internetfora zie bijv. www.nonfiction.fr

⁵ die in 2008 nog een humoristische roman schreef met een psychoanalyticus in de hoofdrol: *'Something to tell you'*.

⁶ *Le Monde*, 2-05-2010 *'Ce débat si français qui fascine les intellectuels étrangers'*

Op het eerste gezicht schreef Onfray met dit boek een typisch antifreudiaans essay, vol *petite histoire* die iedereen al kende en die geen enkel belang heeft voor de actuele psychoanalytische praktijk/ kliniek. Gebaseerd op de historische kritiek van de Freudlegende, de epistemologische kritiek op zijn pseudowetenschappelijkheid en een morele incoherentie die blijkt uit het contrast tussen geschriften en briefwisseling worden Freuds tekorten bloot gelegd. Ergo zijn psychoanalyse is te wantrouwen. Het is een klassiek want *ad hominem* argument in de publieke arena. Wel leidt een fout uitgangspunt onvermijdelijk tot een paralogisme. Eerst wordt Freud als filosoof voorgesteld. Daaruit volgt dat de psychoanalyse als *zijn* filosofie een genealogische ontzenuwing toelaat. Wel treft hij door zijn aanval op de vader gans de psychoanalytische beroepsgroep. Paradoxaal houdt deze kritiek blijkens zijn tweede boek nochtans bepaald geen verwerping van psychoanalyse als dusdanig in. Nog hetzelfde jaar reageerde Onfray immers met '*Apostille au Crépuscule. Pour une psychanalyse non freudienne*'⁷ (2010b) dat hij ondanks 217 bladzijden een voetnoot noemt. Hij dient er zijn critici van antwoord en *bepleit* nota bene een (weliswaar niet-freudiaanse) psychoanalyse.

Nietzsche leest Freud

Onfray pres(en)teert inderdaad vooral een Nietzscheaanse lectuur van Freud (2010a p 94). Eerst citeert hij Freud over zijn wezenlijk filosofisch project: 'mijn uiteindelijk doel, de filosofie. Want dat is het wat ik oorspronkelijk wou' (brief aan Fliess 1.01.1896 – p 51). Of nog: 'als jongeman had ik geen ander verlangen dan dat naar filosofische kennis...ik ben therapeut geworden ondanks mezelf' (brief aan Fliess 2.04.1896 – p 87). Zijn psychoanalyse ('*c'est la thèse de ce livre*') is volgens Onfray dan een ware en juiste discipline in zoverre ze slaat op Freud en op niemand anders (p 39). 'De psychoanalyse is Freuds meest uitgewerkte droom' (p 50). 'Ik affirmeer duidelijk: de psychoanalyse is de filosofie van Freud en geen wetenschappelijke theorie die universeel geldig is' (p 98). Ze is een 'litteraire psychologie voortvloeiend uit een autobiografie die geëxtrapoleerd en gegeneraliseerd wordt' (p 104). Daartegenover poneert hij een interpretatie van de interpretatie: '...niet als een ware lectuur, de mijne, tegen een valse, die van Freud. Ik heb niet deze *pretentie* ... maar op het gebied van de (droom)duiding bestaat er geen wetenschap noch definitieve zekerheid of objectieve kennis maar een subjectieve propositie die wordt voorgesteld als waarheid: een Nietzscheaans perspectivisme' (mijn cursiv. p 117)⁸. Of op het eind van zijn eerste boek (p 576): '... misprijzen voor het oeuvre van Freud? *Sûrement pas!* Maar het bevrijden uit de legende om het in te schrijven in de geschiedenis, ziedaar de bedoeling van deze psychobiografie'.

Meteen wil ik beklemtonen dat Onfray glansrijk slaagt in een goed gedocumenteerde en geargumenteerde (maar ook onderhoudend en met geslaagde humor beschreven) psychobiografie van Freud en dat hij ondanks diens familiaal e.a. *imbroglio* (p 119) minutieus de samenhang tussen talloze details van diens leven en theorie blootlegt. Nauwelijks verholen patricidale impulsen, een veralgemeend incestueus tropisme en een (sartriaans te begrijpen) originair fantasme van roem, eer en de liefde van vrouwen staan hierin onmiskenbaar centraal. Maar *so what?* Wordt de relevantie van Einsteins relativiteitstheorie ondermijnd door zijn zwak voor vrouwelijk schoon?

⁷ 'Voetnoot van een schemering. Voor een niet freudiaanse psychoanalyse'

⁸ Dit noemt Nietzsche zijn nieuwe oneindigheid. Achter en onder elke theorie/interpretatie ligt een andere. Cf de serie '*In treatment*' waar de patiënt bij de psychoanalyticus, de psychoanalyticus bij de zijne etc.

Onfray⁹ is een van de meest gelezen en mediatieke hedendaagse Franse filosofen. Hij schreef tot dusver zo'n 70 boeken, waaronder een ophefmakende reeks '*Contre-histoire de la philosophie*' en hij is oprichter van de *Université Populaire de Caen* waar hij zijn waar(heid) aan de (gewone) man probeert te brengen onder het motto '*Uti foro*' (gebruik de markt zoals ze is¹⁰). Hij is icoon van een intellectuele en radicale traditie die waarde hecht aan het lichaam, het plezier, het populaire, het anti-institutionele en de satire. In zekere zin behoort hij dan ook zelf tot het 'apparaat van de ideologische dominantie' (p 453) dat hij precies verantwoordelijk stelt voor de vermeende freudiaanse idolatrie. Hij benoemt zichzelf consequent als een Nietzscheaan. Wat hiermee bedoeld wordt licht ik summier toe.

Nietzsche geeft '*Afgodenschemering*' (1889) als ondertitel '*hoe ik met de hamer filosofer*'. Omdat onder deze hamer alle idolen en idealen sneuvelen wordt hij wel eens als de vader van de deconstructie en de postmoderniteit beschouwd. Alleszins voelt hij zich eenzaam omdat hij als een van de eersten begrepen heeft dat God dood is. Hij bedoelt hiermee het einde van elke (ook seculiere) religieuze structuur die de aarde devalueert en de hemel idealiseert. Een en ander noodzaakt een volledige waardeomkering die hij baseert op zijn *amor fati* en *Ewige Wiederkehr*. Ook ijvert hij voor een zo bevrijd mogelijke (innerlijke) energiestroom resulterend in de 'Grote Stijl' van een wijze en evenwichtig doorgedreven soevereiniteit. Voor alle duidelijkheid: omdat zuster Elisabeth Förster-Nietzsche zijn werk misbruikt heeft ter staving van haar Nazi overtuiging werden zijn ideeën m.b.t. de *Übermensch* en de *Wille zur Macht* helemaal verkeerd voorgesteld. De eerste term verschijnt enkel en alleen in zijn '*Aldus sprak Zarathoestra*' (1883-1885) en de tweede rekent hij evenmin tot zijn basisbegrippen. Zo figureert hij niet in zijn autobiografie '*Ecce homo*' (1888/1908) en heeft hij ook niets van doen met de platte betekenis van machtsuitoefening over de ander.

Nietzsche wordt samen met Marx en Freud tot de meesters van het wantrouwen gerekend. Alle drie leggen ze de verdrongen en verborgen wortels bloot die aan elk ideeëngoed ten grondslag liggen. Voor Nietzsche is filosofie altijd het product van een psychobiografie. Men leze bijvoorbeeld het voorwoord van '*De vrolijke Wetenschap*' (1882) waar elke filosofie wordt ontmaskerd als de onbewuste omkleeding van fysiologische noden onder het masker van intellect en objectiviteit (Onfray 2010a p 32). Het Nietzscheaanse van Onfray berust in een wantrouwig iconoclasme dat hier tegenover Freud dus a.h.w. tot de tweede macht wordt verheven.

Hysterie en historie

Hysterische legende en hagiografie dienen daarbij plaats te ruimen voor historische bronnen. Ellenberger (1970) en Sulloway (1992) zijn belangrijke inspiratoren (2010a p 588 e.v.). Zelf voeg ik er Gellner (1985) en Makari (2008) aan toe die Onfray niet als bron vermeldt maar die een beetje dezelfde geest ademen¹¹. Ook baseert hij zich op voornoemd rapport van het

⁹ °1959. Voor bio- en bibliografie zie www.michelonfray.fr

¹⁰ Ik ontleen dit door Lacan gehanteerde adagium aan '*Vie de Lacan*'

¹¹ Beiden beschrijven ze een psychoanalyse die zich heeft losgemaakt van de natuurwetenschap en wel in de richting van speculatie en mythologie. Samen met briljante zelfmarketing droeg dit volgens hen bij tot haar succes. Freud komt (ook) bij hen uit de verf als een autokritisch genie maar evenzeer als een autocratische leider (Makari (2008) noemt hem ambitieus, onethisch, narcistisch en plagiërend). Hij houdt de sleutels van psychoanalytisch proces en beweging stevig in handen. Misschien overigens wel terecht omdat de meeste van

INSERM dat de psychoanalyse onttoont en verder *grosso modo* gelijkaardige conclusies oplevert als de studie van Wampold (2001)¹². Uiteraard laat Onfray zich ook inspireren door collega's filosofen die zich (overigens om zeer uiteenlopende en onderling tegenstrijdige redenen) kritisch hebben uitgelaten over de psychoanalyse zoals Alain, Jaspers, Politzer, Sartre, Popper, Wittgenstein, Deleuze & Guattari en Derrida (p 598). *Last but not least* houdt Onfray echter de laatste Franse vertaling van Freuds verzameld werk tegen het licht van o.a. diens slechts geleidelijk volledig vrij gegeven briefwisseling¹³ en de notulen van de psychoanalytische woensdagbijeenkomsten. Hij maakt eruit op dat Freud veel heeft gelogen en bedrogen, bouwde aan de constructie van zijn eigen legende, bij herhaling correspondentie vernietigde of anderszins wou doen verdwijnen, resultaten vervalste en patiënten uitvond enz.

Onfray was nochtans gedurende vele jaren ronduit enthousiast over de psychoanalyse. Al vanaf adolescentie leeftijd was hij gebeten door vernoemde meesters van het wantrouwen¹⁴. Freuds '*Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit*' (1905) openden voor hem onmiddellijk een herkenbare en verborgen wereld. Psychoanalyse had voor hem het '*parfum d'une chose interdite*' (2010a p 19). Vele jaren heeft Onfray dan ook de psychoanalyse in zijn filosofielessen onderwezen. Freud bestuderen behoort in Frankrijk nu eenmaal tot het filosofisch curriculum net zoals Plato, Descartes of Rousseau (p 23). Onfray beschouwde het onbewuste a.h.w. als een nieuw continent dat door Freud werd ontdekt, precies zoals het Amerika met Columbus is vergaan. Bij zijn studenten ging de psychoanalyse er overigens steevast in als zoete koek. *Dixit* Onfray raakt ze dan ook voortdurend aan biografische en existentiële fragmenten. Haar theorie komt zo voortdurend in hun eigen ervaring tot leven (p 27).

Zwarte bladzijden

Startschot voor zijn kritische ommekeer was het vermelde zwartboek dat samen met zijn naweeën voor hem als blikopener fungeerde. Zoals bekend gaat het om gebundelde bijdragen van historici en Freudcritici, cirkelend rond de volgende thema's: mythen en legenden van de psychoanalyse, valse genezingen, de fabricatie van psychoanalytische gegevens en bedenkingen omtrent de psychoanalytische ethiek. In de psychoanalytische reacties op dit zwartboek detecteert hij tot zijn verwondering veel meer haat dan omgekeerd. Onfray merkt schamper op dat onafhankelijkheid van geest blijkbaar resoluut als het privilege wordt beschouwd van subjecten die geloven in het freudiaans evangelie. Volgens dergelijke logica

zijn volgelingen verre van zijn intellectuele gelijken zijn. Zo weet hij de psychoanalyse te promoveren tot een seculiere religie en praktijk in een tijdperk na de dood van God.

¹² Om er enkele te noemen blijken de specifieke factoren het minst doorslaggevend voor het therapieresultaat i.t.t. de door de patiënt ervaren therapeutische alliantie. Rigide vasthouden aan bepaalde techniek of methode levert slechte resultaten op. Therapeuten die psychologisch gericht werken zijn werkzamer dan biologisch gerichte. Hoe meer de therapeut er zich van bewust is dat problemen delicaat zijn en tijd vragen hoe beter de *outcome* enz.

¹³ '*L'or de sa correspondance*' (2010a p 588). Freud vernietigde zijn briefwisseling in 1885 en ook zijn correspondentie met Fliess sneuvelde deels in de winter 1907-1908. Er moest gewacht tot 2006 voor een volledige, wetenschappelijke en kritische uitgave waaruit Freud naar voor komt als mala fide, opportunistisch, afgunstig, depressief, neurotisch, cocaïnomaan, ambitieus naar succes en financies, enorm somatiserend, gelovend in numerologie, occultisme etc. Wat hiervan de relevantie is ontgaat me. Alsof men de gastronomische prestaties van een chef-kok zou (kunnen) beoordelen door diens stoelgangonderzoek...

¹⁴ Drie '*coups de foudre philosophiques*' (2010a p 16) resp. hun '*De Antichrist*' (1888) en '*Communistisch Manifest*' (1848).

zou men geen kritiek mogen geven op het Christendom tenzij men is gedoopt, 10 jaar catechese heeft gevolgd, wekelijks deelneemt aan de eucharistieviering enz. (p 458).

Ook wijst Onfray er op dat -hoewel maar een kwart van de bijdragen uit gedragstherapeutische hoek komen- het antwoord van Jacques-Alain Miller *et les autres* zich bijna uitsluitend hiertegen richt. Daarvoor werd geput uit een militante bijeenkomst (Forum Anti-TCC¹⁵) die nota bene vijf maanden *voor* de publicatie van het zwartboek plaatsvond. Van de 58 teksten verwijzen er welgeteld 3 naar het zwartboek waarop het pretendeert te reageren. Een soortgelijk lot valt momenteel trouwens Onfrays eerste boek te beurt. Hij somt 26 uitspraken op die door de vloedgolf van kritiek uit psychoanalytische hoek met *geen enkel argument* worden weerlegd (2010b p 20-23). Wel is er dezelfde stemmingmakerij als na de *Livre Noir*¹⁶ waarbij kritiek alleen wordt bestreden door hem te diaboliseren¹⁷.

Maar psychoanalyse is geen exegese van teksten die zou kunnen worden bedreven door de filosoof in zijn salon¹⁸. Zij is een klinische werkelijkheid die al lang de Weense c.q. victoriaanse pathologie en de typische kuur heeft verlaten en zich in de breedte en de diepte over de GGZ heeft uitgebreid. Zij toetst en hernieuwt zich voortdurend *pari passu* met elke nieuwe psychoanalytische ervaring en ontmoeting en is in haar wetenschappelijke ontwikkeling net zo min als de fysica na Newton stil blijven staan. Wat overigens niet belet dat diens *inverse square law* nog steeds stevig overeind blijft!

Als het regent in Parijs, druppelt het in Brussel. Inmiddels ontstond er een debat in de Vlaamse kranten n.a.v. de als onwetenschappelijk gehekelde standpunten m.b.t. autisme vanwege bepaalde (lacaniaanse) psychoanalytici¹⁹. Hier bemoeide Arnon Grunberg²⁰ zich mee. Hij nam het op voor de psychoanalytische zaak en formuleert dan weer zijn jaloersheid op de debatcultuur van *zijn* zuiderburen. Is dit reden genoeg om aan Onfray een soort gevalstudie te wijden?

Freudkritiek

Kritiek is natuurlijk zo oud als de psychoanalyse zelf. *Evergreens* zijn het onmiddellijk verwijt van panseksualisme, het gebrek aan empirische verificatie en/of falsificatie (resp.

¹⁵ *Forum anti therapies cognitivo-comportementales* d.d. april 2005

¹⁶ de cognitieve gedragstherapieën, met hun scientistische zoektocht naar objectiviteit, hun obsessie voor evaluatie en normalisering, hun instrumentele rationaliteit en hun genetisch reductionisme zouden uitdrukking zijn van een neo-kapitalistische en rechtse ideologie, een sociaal darwinisme en door meten geobsedeerd technototalitarisme. Zij zijn de vijanden van het vrije denken, de singulariteit van het individu en vernietigen zagezegd het subject.

¹⁷ 'Everything about their work situation and conceptual milieu [...] impels them towards an ad hominem rather than bona-fide-conceding reply to critics.' (Gellner, 1985 p 96).

¹⁸ Een van de problemen van exegese is dat je er alle kanten mee uit kan cf de Bijbelstudie. Tenzij men zou uitgaan van een enig juiste lectuur zoals het helaas vaak die door/van Lacan vergaat.

¹⁹ Het begon met een artikel 'Het front tegen Freud' van Joël De Ceulaer op 4-12-11 en werd verder uitgevochten in de kranten de Standaard en de Morgen en hun internetfora tussen 10-12 en 28-12-2011 zie voor een overzicht bijv. <http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2011/12/28/over-de-maatschappelijke-rol-van-de-wetenschapsfilosoof> . Ook hoofdredacteur Michel Thys (2011) heeft zich in het debat willen mengen door op de *meervoudigheid* van wetenschap te attenderen.

²⁰ Cf zijn wekelijkse column in Humo van 27-12-2011 onder de titel 'Struikrover'.

Wiener Kreis, Popper²¹, Grünbaum en Cioffi), de therapeutische onwerkzaamheid en de kerkelijke zoal niet sektarische kenmerken van de psychoanalytische beweging en haar schismata (Eysenck) en ten slotte diverse aanvallen *ad hominem* (het zgn Freud-bashen) i.v.m. zijn cocaïnomanie (Israëls), zijn overspelige relatie met zijn schoonzus (Maciejewski), zijn onbetrouwbare zoal niet vervalste gegevens (Borch-Jacobsen, 1995, 2006), zijn alom bekende en buitensporige roem- en eierzucht die het gevolg is van zijn statuut ('mijn gouden Sigi') als achtste wereldwonder voor zijn moeder etc. Dit alles is (ook binnen de psychoanalytische wereld) ten overvloede erkend en beantwoord door haar ontwikkelingen²².

In 1917 spreekt Freud over drie krenkingen die de mens te verwerken heeft gekregen: de kosmologische van Copernicus, de biologische van Darwin en de psychologische van hemzelf. De zijne is de ergste en roept dan ook het meeste weerstand op binnen maar ook buiten de spreekkamer. Wel mag duidelijk zijn dat de eerste twee (natuur)wetenschappelijk bewezen en onomstreden zijn, terwijl het onbewuste volgens sommigen alleen bestaat voor wie ernaar luistert (Nasio, 1988).

Volgens Onfray is Freud in vernoemde tekst zo stellig omdat hij niet kon verkroppen dat de Nobelprijs aan hem voorbij was gegaan. Hij vergelijkt Freud dan ook met Napoleon die (weliswaar in aanwezigheid van paus Pius VII) zichzelf tot keizer kroont (2010a p 79). Freud beweegt zich volgens Onfray op het terrein van de pure affirmatie en de profetische uitspraak i.p.v. die van het wetenschappelijk bewijs. Hij is eerder te vergelijken met Mozes die de stenen tafelen tevoorschijn tovert dan met Darwin die bewijzen verzamelt na jarenlang methodisch onderzoek over heel de wereld (p 146). Onfray noemt dit de assertorische stijl van Freud. Hij waagt zich aan proposities zonder aan te tonen waar ze vandaan komen en gaat onmerkbaar over van hypothese naar zekerheid (p 291). Door tussenkomst van de Heilige Geest –zijnde het verlangen van Freud- produceert hij waarheden die constitutief zijn voor de verdere psychoanalyse (p 302) en die aanspraak maken op universele geldigheid tot in de eeuwen der eeuwen, amen²³.

(Contra)Postkaarten

Onfray somt tien postkaarten op die volgens hem intact blijven circuleren binnen de intellectuele elites dankzij een efficiënte ideologische machinerie en marketing (p 29-30) en stelt hier zijn contra-postkaarten (p 37-39) tegenover. Ze moeten m.i. gelezen worden de volgende uitspraak van Drew Westen (1998 p 333) indachtig: *'Many aspects of Freudian theory are indeed out of date, and they should be: Freud died in 1939, and he has been slow to undertake further revisions. His critics, however, are equally behind the times, attacking Freudian views of the 1920s as if they continue to have some currency in their original form'*. Ik beperk me dan ook tot beknopte replieken.

²¹ *'Once your eyes were thus opened you saw confirming instances everywhere: the world was full of verifications of the theory'* (Popper, 1978 p 36). Filip Buekens (2006) spreekt van pseudohermeneutiek; een hamer ziet overal nagels.

²² De seksuele etiologie van psychopathologie wordt niet langer eenzijdig beklemtoond, er is een inhaalbeweging op vlak van empirisch concept en outcome onderzoek, pluralistisch multiculturalisme gaat hand in hand met de zoektocht naar *common ground* enz.

²³ In de *matrem nudam* episode tijdens zijn treinrit van Leipzig wordt de evolutie van fantasie/fictie naar feit gedetailleerd toegelicht (p 144-147). Ook de 'wetenschappelijke mythe' van de oerhorde verschuift van hypothese naar zekerheid en van fantasie naar geschiedenis (p 199-205)

- 1) Freud heeft alleen het onbewuste ontdekt dankzij een als heldhaftig gelauwerde autoanalyse²⁴. Contra: hij zat in een historisch 19^e eeuws bad van filosofische en wetenschappelijke antecedenten van dit onbewuste²⁵. Repliek: sinds 1922 wordt op aangeven van Ferenczi de leeraanlyse verplicht omdat (ook) Freud zelf het problematische van de zelfanalyse inzag. Zo getuigt hij al in een brief aan Fliess 14.11.1897 van de moeilijkheid c.q. onmogelijkheid autoanalyse. Al deed hij natuurlijk zijn autoanalyse tgo diezelfde Fliess (Anzieu, 1998). In een *bon mot* van Fons Van Coillie²⁶ is de tegenoverdracht het probleem van de autoanalyse.
- 2) Parapraxes getuigen van psychopathologie van het alledaags leven die licht werpt op het onbewuste en meer in het bijzonder het oedipale. Contra: zij hebben wel een betekenis maar deze is niet louter libidinaal en al zeker niet oedipaal. Repliek: dit laatste is inmiddels algemeen aanvaard. Wel worden ze nog steeds beschouwd als symptomatische verschijnselen waarin de terugkeer van het verdrongene zich manifesteert. In elke *faalact* speelt enigermate het *slagen* van een onbewuste waarheid. Haar vorm is talig, resultante van psychodynamiek en noch geraaskal noch lukraak.
- 3) De droom is interpreteerbaar als de verholde uitdrukking van een verdrongen wens. Contra: idem als voor de parapraxes. Repliek: ook dit wordt actueel aanvaard cf de recente Nederlandstalige overzichten van Stroeken en Hebbrecht, waarin Freuds opvattingen wel als relevant maar niet (meer) als algemeen geldig worden beschouwd. In het bijzonder fungeert de droom vaak als illustratie van wat zich (al dan niet onbewust) in het overdrachts-tegenoverdrachtscontinuüm afspeelt.
- 4) Psychoanalyse is de vrucht van wetenschap en is gestoeld op klinische observaties. Contra: ze is een literaire psychologie (zoals bijv die van Proust) die voortkomt uit Freuds autobiografie en die (slechts) bewonderenswaardig geschikt is om hem (en hem alleen) te begrijpen. Repliek: hier blijkt overduidelijk dat Onfray helemaal niets te maken heeft met de levende werkelijkheid van de kliniek die sinds meer dan een eeuw als onafgebroken toetssteen voor de theorie fungeert. Alle wetenschappelijke ontwikkeling binnen het psychoanalytisch vakgebied is hem ook volledig vreemd. Beide vaststellingen blijken uit de totale afwezigheid van enige postfreudiaanse referentie.
- 5) Door de kuur op de divan (die Onfray vergelijkt met de ton van Diogenes) valt psychopathologie te behandelen. Contra: psychoanalyse beperkt zich volgens Onfray tot een suggestief en/of placeboeffect en alle ‘genezingen’ van Freud bestaan slechts op papier. Repliek: voor de meeste psychopathologie wordt de sofa er als te verlaten beschouwd. Ook binnen de psychoanalytische wereld wordt het belang van de therapeutische relatie erkend en op unieke wijze geconceptualiseerd. Freud publiceerde juist ook problematische gevalstudies die overigens merkwaardig resistent bleken aan enig placebo-effect!

²⁴ Cf de hagiografie van Ernest Jones

²⁵ ‘*Much of what is credited to Freud was diffuse current lore*’ (Ellenberger, 1970).

²⁶ Persoonlijke mededeling

- 6) Bewustwording zou volgens Freud leiden tot het verdwijnen van symptomen. Contra: symptomen verdwijnen er helemaal niet door. Repliek: in alle vakbladen wordt de duurzame werkzaamheid van aangepaste psychoanalytische therapievormen overvloedig aangetoond. Los van de interpretatie zijn steun, empathie, relatie, correctieve emotionele ervaring slechts enkele van de algemeen aanvaarde therapeutische factoren. Ook wordt in eerste instantie niet zozeer het symptoom als het daaraan ten grondslag liggend psychisch beleven en functioneren psychoanalytisch bewerkt.
- 7) Het oedipuscomplex is universeel. Contra: het oedipuscomplex is het complex van Freud en hem alleen. Zoals de ('wetenschappelijke' – volgens Onfray een oxymoron) mythe van de oerhorde en de oervader evolueert ze van juist een theorie naar een juiste theorie²⁷. Repliek: in zijn verschijningsvorm is het oedipuscomplex zeker cultureel variant. Als complex dat de verhouding op vlak van macht, lust en genieten regelt tussen ouders en kinderen blijft het voor de actuele psychoanalyse koevoet voor triangulatie, depressieve positie en seksuering.
- 8) Weerstand tegen de psychoanalyse wijst op weerstand van de betrokkene(n). contra: het is (slechts) een truc om zich tegen elke vorm van kritiek te immuniseren. Moeite hebben met de psychoanalyse wijst dan simpelweg op onbewuste psychopathologie van de betrokkene. Repliek: hier moet de psychoanalyse (ook blijkens vernoemde debatten) dikwijls schuldig pleiten. Haar weerstands-, overdrachts- e.a. duidingen hebben immers geen enkele plaats *buiten* de klinische ontmoeting. Dit is in het beste geval wilde analyse en in het slechtste autoriteitsargumenten zoal niet machtsmisbruik.
- 9) Psychoanalyse is emancipatorisch. Contra: de psychoanalyse is een seculiere religie met psychologische geboden en verboden. Het onbewuste is aan Freud geopenbaard, de moord op de oervader is onze erfzonde, er zijn kerkelijken en leken, gelovigen en ongelovigen en de rede dient plaats te maken voor dit geloof. Repliek: als en slechts de psychoanalyse rigoureuus blijft gehoorzamen aan en ijveren voor haar wetenschappelijke roeping door huidige meervoudige (niet eenvoudige) standaarden te respecteren ontloopt zij het risico als (al dan niet interessante) fantasmagorie te worden beschouwd.
- 10) Freud is een verlichtingsdenker. Contra: hij is een vitalistische filosoof à la Schopenhauer en Nietzsche en hoort meer thuis bij de antifilosofie met haar ontkenning van het rationalisme. Repliek: hieraan besteed ik weinig commentaar. Het Es van '*Es denkt in mir*' is een Nietzscheaanse primeur. Maar wat betekent het freudiaans adagium '*Wo Es war soll Ich werden*' alsook zijn metafoor van drooglegging van de Zuiderzee anders dan een rationele kolonisatie van het ondergrondse onder het kantiaanse motto '*Sapere aude*'?

Climax en anticlimax

Onfray produceert hier en daar zeker beklijvende gegevens of argumenten. Sommigen hebben weinig relevantie voor de beoordeling van psychoanalytische theorie of praktijk. Zo is de *circumstantial evidence* (p 53-60) voor Freuds ontkenning van Nietzsches invloeden overweldigend maar futiel. Faalhandelingen en somatische verschijnselen bij *anderen* hebben de meest vergezochte seksuele betekenis. Die van Freud zijn resp. het gevolg van

²⁷ '*juste une histoire vs une histoire juste*' (2010a p 205)

cryptomnesie (tallose referenties worden ‘vergeten’ - p 72) of ‘stomme’ verschijnselen die niets betekenen en slechts min of meer halfgare fysische verklaring behoeven. ‘De psychoanalyse is voor Freud exegese van alle lichamen behalve het zijne’ (p 70). Oprispingen van bijgeloof, cocaïnomanie, overspel met zijn schoonzus, incestueuze grensoverschrijdingen die legio waren tgo dochter Anna (p 241-248)? Het is moeilijk ze te loochenen maar wat zijn in hemelsnaam hun implicaties naar de inmiddels tot wasdom gekomen psychoanalytische discipline?

Zijn papieren genezingen lijken meer bedenkingen op te roepen. Freud heeft wel Anna O. genezen maar niet Bertha Pappenheim, Dora maar niet Ida Bauer, kleine Hans maar niet Herbert Graf, de rattenman maar niet Ernst Lanzer, de wolvenman maar niet Serguei Pankejeff (p 418). Gretig herhaalt Onfray dat de laatste in 1979 overleed op 92 jarige leeftijd nadat hij gedurende 70 jaar in analyse was geweest bij 10 verschillende psychoanalytici. Inclusief de uit haar context gerukte uitspraak: ‘*Au lieu de me faire du bien, les psychanalystes m’ont fait du mal*’ (Obholzer, 1981 p 139). Dat Freud na 25 jaar praktijk nog de ‘psychrophore²⁸’ gebruikt is een sensationele bevinding die uitgebreid wordt uitgemolken maar verliest de geneeskunde haar geloofwaardigheid omdat ze ooit de aderlating als een soort panacee gebruikte?

Hier en daar gaat Onfray wel erg de platte/populistische toer op. Psychoanalyse vertegenwoordigt een valse bourgeois ideologie van zakkenvullers want ‘*par l’aide d’un ami comptable*’ werd berekend dat Freud in 1925 415 Euro vroeg per sessie (p 407). Freuds (zelf)vergelijking met de Conquistador wordt een ‘*guilty by association*’ draai gegeven door deze laatste aansprakelijk te stellen voor diverse misdaden tegen de menselijkheid (p 84). Dat Freud in een brief aan Zweig muzikaliteit herleidt tot een belangstelling voor darmgeluiden is natuurlijk te belachelijk voor woorden (p 91)²⁹. Te pas en te onpas gebruikt Onfray het ...beletseltekens voor riooljournalistieke insinuaties waarvan het volgende alle verbeelding tart. Zo suggereert hij dat Freud gaten had in zijn broekzakken met het oog op voortdurende masturbatie (p 566)!

Freud ontkent zijn eigen geschiedenis en die van zijn tijd³⁰: een euvel dat Onfray middels Nietzscheaanse genealogie ongedaan probeert te maken. Maar hoe komt het dan dat de psychoanalyse zo populair is geworden? Ook hiervoor somt hij een aantal redenen op (p 554-572). Freud leidde de seksualiteit binnen door de grote poort en dit na eeuwen van ascetische idealen. Hij heeft snel begrepen dat hij naar voorbeeld van St Paulus een militante, hiërarchische organisatie moest uitbouwen: een psychoanalytisch leger des heils³¹. Psychoanalyse is inderdaad een religie na de dood van god en geeft tenminste enig zingevend houvast. Er is de filogenetische zonde, de incest als verboden vrucht, de heilsleer van de divan, biecht en verlossing door de kuur enz. *Last but not least* genoot de psychoanalyse dankzij de libertijnse bevrijdingstheologie van het freudomarxisme van bijv. Reich en Marcuse een post 68 mediatisering. Portretten van Freud prijkten dan naast die van Che Guevara, Marx en Mao aan de studentenmuren.

²⁸ Brief aan Binswanger 9.04.1910: een sonde waarlangs ijskoud water intraurethraal wordt gespoten om het onanisme van de patiënt te temperen (2010a p 271)

²⁹ Cf het motto van W.H. Auden: ‘*and at times absurd*’

³⁰ Er is een hoogst dubieus hoofdstuk gewijd aan zijn zozegde rechtse/fascistische sympathieën (Mussolini en Dolfuss)

³¹ Zie voor nagenoeg identiek dezelfde kritiek Lacan in ‘*La science et la vérité*’ (1966 p 876)

In zijn Voetnoot van 217 blz (2010b) horen we tenslotte een Onfray nadat de storm is geluwd. Hij noemt de reacties van actuele psychoanalytici afkomstig van een ‘bric-à-brac’ van genezers die ‘eclectisch’ laveren. Ook lijkt hij (totaal vreemd aan de realiteit van de kliniek) verrast dat psychiatrie en psychoanalyse en wel o.v.v. ‘pillen en praten’ al een hele poos lijken samen te wonen (p 26-28). Hij trapt er (ook) verder de ene open deur na de ander in. De freudiaanse psychoanalyse is volgens hem gefossiliseerd en gedateerd en dient open, kritisch en dialectisch aan te sluiten bij de maatschappelijke en wetenschappelijke evoluties! *Adieu* aan de filogenetische transmissie. *Goodbye* aan de universaliteit van incest, vadermoord e.a. oedipale fictie. *Exit* Freuds performatieve onbewuste waarbij de wens van één kind als bij toverslag quasi natuurwet wordt. Leve de ontogenese (p 117) waarbij een wezenlijk neuronaal onbewuste uit de levenservaring ontstaat. In een allusie op Sartre is het niet-freudiaans onbewuste welteverstaan a posteriori: ‘*son existence précède son essence*’. De onbewuste wetten van *wissen* of *opslaan* worden gestuurd door een louter hedonistische logica van vermijden van onlust! (p 189-192). Onfray meent dat voor Freud een universele symboliek geldt die als *passe-partout* functioneert (p 202-203). En wat blijkt? Er is voor Onfray niet *een* of *de* psychoanalyse maar een veelvoud van psychoanalyses waarin ontogenese, ethologie en het neuronale een veel grotere rol spelen en die alleszins steeds dienen aangepast aan de uniciteit van elke patiënt (p 214-216)! De verslagenheid is groot. Er blijkt een storm te zijn geweest in een glas water.

Veldonderzoek

In zijn zeer grondige, van 1999-2007 lopende antropologische studie wist Samuel Lézé (2010) inmiddels aan te tonen ook ten tijde van al dit oorlogszuchtig tromgeroffel de autoriteit van de psychoanalyse onaangetast is gebleven. De psychoanalyse blijkt bepaald niet van de kaart geveegd. Wel is de ‘evidentie van haar onaantastbare positie’ (ibid. p 122) binnen de GGZ in het gedrang gekomen ingevolge de evaluatiecultus van cijfers en meten en door de neoliberale logica van de consumptiecultuur. Ook na inmiddels 4 Staten Generaals slaagt zij er moeilijk in een politiek front te vormen voor het subject. Psychoanalyse blijft kritiek helaas beantwoorden met minachting voor haar critici, *splendid isolation* o.w.v. haar eigenaardigheid en/of weerstandsduidingen allerhande. Ook als een arts niet geneest blijft hij arts o.w.v. zijn weten. Toch dient de psychoanalyse zich aan te trekken of ze naast haar symbolische ook een reële werkzaamheid vertoont. Ondertussen blijkt het belang van het *geloof* dat door patiënten aan de theoretische uitgangspunten van de psychoanalyse wordt gehecht uiterst klein. Zij zijn niet geïnteresseerd in de intellectuele inhoud van de psychoanalytische uitgangspunten. Wel waarderen ze de in goede en kwade dagen volgehouden alliantie met de hulpverlener die met zijn singuliere fysieke *présence*, op telkens singuliere wijze de psychoanalyse belichaamt.

Lézé’s onderzoek richtte zich vooral naar ‘gewone’ psychoanalytici en hun patiënten en niet naar de mediafiguren of exegeten die binnen de organisaties de toon aangeven (ibid. p 116). In de laatste twee hoofdstukken legt hij goed uit waarin wellicht de verborgen grandeur en diepe waardigheid van hun psychoanalytische positie schuilt. Hij noemt dan haar semiclandestien bestaan op het scherp van de snede die resultaat is van de consequente radicalisering van het spreken en van het subject. Met enige sportieve ironie stelt hij vast dat ze ook hem te beurt viel. Bij zijn rondgang door de Parijse psychoanalytische milieus werden zijn vragen *over* de psychoanalyse immers consequent beluisterd als een vraag *naar* psychoanalyse. Het is wat hem betreft illustratief voor de extraterritoriale en

geautomarginaliseerde³² uitzonderingspositie van het psychoanalytisch tgo alle andere vertogen.

Zijn voorzichtige conclusie: de psychoanalyse zal niet ten onder gaan aan de debiele slagen (ook onder de gordel, n.v.d.a.) van. buitenstaanders. Ze loopt pas echt gevaar als ze binnen de maatschappelijke en wetenschappelijke wereld niet langer wordt gepercipieerd als een blijvend avant-garde gedachtegoed. Ze sluit zich teveel op in een retoriek die jongere generaties en hun levende werkelijkheid nauwelijks aanspreekt. Het kan m.i. alleszins geen kwaad dat zij voldoende bescheiden, breeddenkend en begeester(en)d optreedt ook buiten de kliniek. Haar eigen onvolkomenheden en mediocriteit berokkenen de psychoanalyse veel meer kwaad dan een Onfray die tenminste geestig genoeg is om gemoederen te doen oplaaien, tongen en pennen los te maken en een GGZ te reanimeren die de geest dreigt (weg) te geven.

Literatuur

- Anzieu, D. (1998) *L'auto-analyse de Freud et la découverte de la psychanalyse*. Paris : PUF.
- Borch-Jacobsen, M. (1995) *Souvenirs d'Anna O. Une mystification centenaire*. Paris: Aubier.
- Borch-Jacobsen, M. & Shamdasani, S. (2006) *Le Dossier Freud. Enquête sur l'Histoire de la Psychanalyse*.
- Buekens, F. (2006) *Freuds vergissing. De illusies van de psychoanalyse*. Leuven: Van Halewyck.
- Canceil, O., Cottraux, J., Falissard, B., Flament, M. (2004) *Psychothérapie. Trois approches évaluées*. Paris: INSERM.
- Cioffi, F. (1998) *Freud and the Question of Pseudoscience*. London: Open Court Publishing.
- Collectif (1976) *Les premiers psychanalystes. Minutes de la Société psychanalytique de Vienne. IV tomes. 1906-1908, 1908-1910, 1910-1911, 1912-1918*. Paris: Gallimard.
- Crews, F. (ed.) (1998) *Unauthorized Freud: Doubters Confront a Legend*. New York: Viking.
- De Ceulaer, J. (2011) Het front tegen Freud. *De Standaard*. Zondag 4 december 2011 p 21-22.
- Ellenberger, H. F. (1970) *The discovery of the unconscious. The history and evolution of dynamic psychiatry*. London: Fontana Press, 1994.
- Eysenck, H.J. & Wilson, G.D. (1973) *The Experimental Study of Freudian Theories*. London: Methuen.
- Eysenck, H.J. (1985) *Decline and Fall of the Freudian Empire*. Harmondsworth: Viking.
- Freud, S. (2006) *Lettres à Wilhelm Fliess, 1887-1904*. Paris: PUF.
- Freud, S. & Binswanger L. (1995) *Correspondance, 1908-1938*. Paris: Calmann-Lévy.
- Gellner, E. (1985) *The psychoanalytic movement: the cunning of unreason*. London: Wiley, 2003.
- Grünbaum, A. (1984) *The foundations of psychoanalysis: A philosophical critique*. Los Angeles: University of California Press.
- Israëls, H. (1999) *De Weense kwakzalver. Honderd jaar Freud en de freudianen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Kureishi, H. (2008) *Something to tell you*. London: Faber & Faber
- Lézé, S. & Rechtman, R. (2010) *L'autorité des psychanalystes*. Paris : PUF.

³² Volgens Lézé gevolg van de in 1911 door Ferenczi aangegeven keuze geheel los van de academische wereld de IPA op te richten.

- Luyten, P., Blatt, S.J. & Corveleyn, J. (2006) 'Minding the gap between positivism and hermeneutics in psychoanalytic research.' *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 54 p 571-610.
- Makari, G. (2008) *Revolution in Mind: The Creation of Psychoanalysis*. New York: Harper Collins.
- Meyer, C. (dir.) (2005) *Le livre noir de la psychanalyse. Vivre, penser et aller mieux sans Freud*. Paris: Les Arènes.
- Miller, J.-A. (dir.) (2006) *L'Anti-Livre noir de la psychanalyse*. Paris: Seuil.
- Miller, J.-A. (2011) *Vie de Lacan*. Paris: Navarin.
- Nasio, J.-D. (1988). *Enseignement de 7 concepts cruciaux de la psychanalyse*. Paris: Rivages.
- Nietzsche, F. (1882) *De vrolijke wetenschap*. Amsterdam: Arbeiderspers, 2011.
- Nietzsche, F. (1883-1885) *Aldus sprak Zarathoestra*. Amsterdam: Boom, 2006.
- Nietzsche, F. (1888/1908) *Ecce Homo. Autobiografie*. Amsterdam: Arbeiderspers, 2009.
- Nietzsche, F. (1888) *De antichrist*. Amsterdam: Arbeiderspers, 2011.
- Nietzsche, F. (1889) *Afgodenschemering*. Amsterdam: Arbeiderspers, 2007.
- Obholzer, K. (1981) *Entretiens avec l'homme aux loups. Une psychanalyse et ses suites*. Paris: Gallimard, 2003.
- Onfray, M. (2010a) *Le crépuscule d'une idole. L'affabulation freudienne*. Paris: Grasset.
- Onfray, M. (2010b) *Apostille au Crépuscule. Pour une psychanalyse non freudienne*. Paris: Grasset.
- Popper, K. (1963) *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*, 1978
- Roazen, P. (1975) *Freud and his followers*. New York: Knopf, 1992.
- Roudinesco, E. (2005) *Pourquoi tant de haine? Anatomie du Le Livre noir de la psychanalyse*. Paris: Navarin.
- Sulloway, F. G. (1992) *Freud. Biologist of the mind. Beyond the psychoanalytic legend*. New York: Harvard University Press.
- Thys, M. (2011). *Wetenschap is een meervoud*. Persoonlijke mededeling aan de Belgische School voor Psychoanalyse.
- Wampold, B. (2001) *The great psychotherapy debate: models, methods and findings*. London: Routledge.
- Webster, R. (1995) *Why Freud Was Wrong: Sin, Science and Psychoanalysis*. New York: Harper Collins.
- Westen, D. (1998) The scientific legacy of Sigmund Freud: Toward a psychodynamically informed psychological science. *Psychological Bulletin* 124 p 333-371.